

Bibel och evolution

I Onkola i Finland finns en anläggning för slutförvaring av radioaktivt avfall och den ska förseglas med betong om 100 år och sedan ska det farliga avfallet ligga orört i minst 100 000 år. Där bör man väl sätta upp en skylt som klart säger: gräv inte här! Gå härifrån!

Den skylten måste stå kvar i 100 000 år. Men kan vi vara säkra på att detta viktiga budskap alltid kommer att förstås av människor? Vilken slags civilisation kommer att bebo markytan ovanför kärnavfallet om flera tiotusentals år? Hur ska man hindra människor att öppna den livsfarliga grottan? Kan man vara säker på att språket uppdateras efter hand? Eller kommer framtida människor att tro att det är en grav som ligger här och börja borra och gräva där med katastrofala följder? Eller en skatt? I filmen *Into Eternity* frågar den danske filmaren Michael Madsen forskare, ingenjörer och arbetare om detta men ingen har något bestämt svar att ge.¹

Bibeln som en skylt

Fungerar bibeln som en sådan där skylt som ska bevaras från tid till tid oförstörd? Finns det ett viktigt budskap i bibeln som gäller alla människor i alla tider och som därför måste bevaras oförändrat till sitt innehåll?

I kyrkan läser vi varje söndag texter från bibeln, de är 2000 år gamla, en del är 3000 år gamla. Vad har de för budskap till oss, vilket budskap hade de den gång de skrevs och kan man lita på att det budskapet är intakt? Och är det förresten exakt samma budskap som riktas till oss eller har det förändrats?

Det är ganska vanligt att se på bibeln på ungefär samma sätt som man ser på skylten vid Onkola: bibeln har ett enda självklart och entydigt budskap som ska transporteras från generation till generation i oförändrat skick så välbevarat som möjligt så att det enda viktiga är att hålla skylten ren, snygga till den ibland, modernisera den och förändra språket. Bibelns kristna innehåll ska inte förändras säger vi. Däremot ska innehållet få ständigt ny och relevant kulturell utformning. Men dess innehåll är evigt oföränderligt.

Att vi vill värna om bibelns sanna innehåll kan bero på att vi har sett hur detta innehåll under historiens gång har förvanskats och missförstått. Det är som om skyltarna har lästs och tolkats alldeles galet. Människor har på bibelns grund startat krig och blodiga revolutioner, fördömt oliktänkande, förnekat vetenskap, försvarat rasism och slaveri och skapat konstiga hierarkier. Vi kan förklara dessa missförstånd med att bibelns rätta budskap inte är så lätt att hitta i den mångfald av berättelser, läror, poesi och lagar som utgör den bibel vars innehåll har tillkommit under en period på flera hundra år. Budskapet i bibelns böcker framstår därför inte lika entydigt som budskapet vid avfallsanläggningen i Onkola. I Onkola är budskapet väldigt klart: Rör ingenting här, gå härifrån? Det är farligt att vara här! Men i bibeln är huvudbudskapet dolt i en mängd olika texter. Bibelns texter återspeglar vad som hände under dess långa tillkomsthistoria och visar därmed på många trosriktningar och förkunnande

---

¹ Enligt filmen *Into Eternity* av Michael Madsen som visades i Svensk television hösten 2011

budskap. Finns det en gemensam kärna i allt detta och kan denna i så fall formuleras på ett begripligt sätt även till andra länder och folk och kulturer långt senare genom att bibeln traderas från tid till tid?

Det faktum att vi läser bibeln varje söndag i kyrkan och prioriterar bibeln i bibliodrama måste ju betyda någonting? Varför inte läsa andra texter som är lika bra eller bättre? Varför inte under ett år läsa årets nobelpristagare Tomas Tranströmer? Eller Harry Potter? Och varför prioriterar vi bibelns texter i bibliodrama?

Skyltens budskap

Läser vi bibeln eftersom den, mitt i all dess mångfald, har ett evigt budskap som är giltigt för alla generationer, ett ”kristendomens väsen”, för att anknyta till boken *Das Wesen des Christentums*, en av de mest kända och viktiga böcker om kristendom som har skrivits?² Om vi kan betrakta bibeln som *traditionens hjärta*, som professorn i religion och kultur vid universitetet i Oregon Marcus Borg anser, innehåller bibeln det som är kristendomens innersta väsen.³ Teologen Lars Thunberg har i boken *Äkta kristendom* gått igenom och undersökt många olika kristna traditioner för att försöka finna detta väsen.⁴ Hans undersökning leder till en viss skepsis beträffande den s.k. ”väsenslitteraturen” som menar sig finna ett genomgående beständigt drag i ontologisk mening i kristendomen. Thunberg tycker sig se ett sådant beständigt innehåll i den östliga fornkyrkans antropologi där budskapet om människan som *Imago Dei* (Guds avbild) ses som kristendomens inre egenart. När Gud i inkarnationen blir människa blir Gud inte bara människa i Kristus utan Gud ikläder sig hela mänsklighetens gestalt. Många skulle säga att det är *detta* som kristendomen handlar om. På den skylt som skall bevaras genom tiderna ska det alltså stå *Människan är Guds avbild*. Det är ett förslag, inte illa! Andra vill ha en annan text på skylten. Den amerikanska teologen Sallie McFague, professor i systematisk teologi, skriver i boken *Models of God* om det kristna paradigmet. Att specificera vad som utmärker tron innebär vågstycket att försöka tolka vad kristen tro i grunden handlar om men hon tillägger att en sådan tolkning inte görs för alla tider. Det betyder inte att kristen tro, enligt Sallie McFague, saknar ett grundtema. ”Om kristen tro, beskriven i stora drag, bekänner att den underliggande riktningen i universum på väg mot sin fullbordan står på livets sida – om tro på Gud enligt den judisk-kristna traditionen med andra ord är en tro på tillvarons yttersta pålitlighet – hur kan då denna tro uttryckas med övertygande kraft i vår tid med metaforer och begrepp?”⁵

---

² von Harnack Adolf, *Das Wesen des Christentums*, sexton föreläsningar från 1899 och 1900 vid universitetet i Berlin.

³ Borg, Marcus J., 2004, *The Heart of Christianity. Rediscovering a life of faith*. San Francisco: HarperCollins Publishers, Inc.

⁴ Thunberg, Lars 2005. *Äkta kristendom från fornkyrkan till vår tid*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.

⁵ “If, to portray the Christian faith in the broadest strokes, it affirms the underlying direction of the universe to be on the side of life and its fulfillment – if, in other words, faith in the God of the Judeo-Christian tradition is faith in the ultimate trustworthiness of things – then how, in our time and in metaphors and concepts appropriate to our time, can that faith be expressed with persuasive power?” McFague, Sallie, 1987, *Models of God. Theology for an Ecological, Nuclear Age*, Fortress Press p 29

En kvinna i övre medelåldern som satt i ett fängelse där jag var pastor under flera år och som hade tillbringat en stor del av sitt liv på olika anstalter och som till slut hade funnit ett fäste i tillvaron utbrast högt och tydligt i en gudstjänst på anstalten en kväll: ”Nu vet jag vad *allt* handlar om: *Någon vill mig väl!*” Det var hennes skylt och jag tycker att den är oerhört bra och den påminner om Sallie McFagues skylt: *tro på tillvarons yttersta pålitlighet*.

Sallie McFague understyrker både det bestående i bibeln (som jag gärna kallar för traditionens hjärta) och det föränderliga. Frågan som jag nu försöker ställa och svara på är alltså denna: har bibeln ett viktigt budskap om vad kristendom är som vi måste försöka att bevara och tradera vidare eller är bibelns budskap en helt öppen fråga? Att det inte är en helt öppen fråga framgår av det nyss sagda. Sallie McFague menar att kristen tro är någonting reellt, nämligen “tro på tillvarons yttersta pålitlighet” men också att ”sådana tolkningar naturligtvis inte är generella eller gällande för alla tider”.⁶ Lars Thunberg betonar i sin undersökning mer det historiska än det ontologiska. Om det finns några grundformler för vad kristen tro är enligt dess hjärta, bibeln, så är dessa inte tidlösa och statiska utan uppkommer momentant i en levande, troende och tolkande gemenskap. Men det finns ett reellt innehåll som gestaltas i varje tid när människor möter bibeln.

Bibelns evolution

Jag tror att den tolkande gemenskapens karaktär spelar en väldigt stor roll. Låt mig ta ett exempel från den konflikt som rådde och delvis fortfarande råder mellan kristen skapelsetro och darwinism.⁷

Charles Darwins upptäckt att allt levande har ett gemensamt ursprung, från vilket olika arter har utvecklats, stred mot den traditionella synen på människan som sade att människan har skapats som människa direkt och inte som en utveckling ur något annat. Om Darwin, som under några år studerade teologi med sikte på att bli präst, behöll sin gudstro även efter sin upptäckt av det naturliga urvalet är en ständig fråga för diskussion. Han blev nog i alla fall inte ateist men han fick svårigheter med att förena sin evolutionsteori med tron på en skapande Gud.

Darwins svårigheter på den punkten kan jämföras med en annan forskare, botanisten Asa Grey. För honom var det inte några problem med att förena tron på en skapande Gud med en evolutionsbiologisk syn på världen. Hur kan det komma sig att två lika skickliga biologer med samma syn på världen kunde komma fram till så olika ståndpunkt?

Darwin bodde i England och Grey i USA. Darwin var påverkad av den kände naturforskaren William Paley, vars naturstudier skulle avslöja den perfekta ordningen i naturen och visa att denna ordning var inrättad av Gud, liksom ordningen i samhället. Klassamhället var inrättat av Gud och oföränderligt som den kända hymnen säger:

---

⁶ “such interpretation is, of course, not done in general or for all time”. Anförnt arbete sid 45

⁷ Jag refererar i det följande till Sollender, Bethany, 2011, *The Darwin-Grey Exchange* i *Theology and Science*, Center for Theology and the Natural Sciences, Routledge journals, Taylor & Francis No 4 2010

*Den rike i palatset
och tiggarn vid hans fot
har Gud, som sörjer för oss
till rik och fattig gjort.*⁸

Även matematikern Thomas Malthus vars beräkningar om populationer inspirerade Darwin till hans tankar om det naturliga urvalet skrev sin berömda *Essay on the Principle of Population* 1798 ” delvis för att uppmuntra de lägre samhällsklasserna att vara nöjda med sin hårda lott i livet eftersom det var nyttigt och i enlighet med Försynen att ha denna ställning”.⁹ Att naturens ordning skulle vara bestämd och oföränderlig var däremot något som Darwin opponerade mot. Kärnan i hans idé var ju att naturen är evolution. Ur en art växer en annan art fram. Människans ursprung är samma som apornas och fiskarnas och tallarnas ursprung. En gud som stod för den gamla samhällsordningen hade Darwin svårt att sammankoppla med denna evolution och Darwins gudsbild var nog ganska fast sammankopplad med det statiska samhället.

Asa Grey i USA led inte av denna fördom. Som biolog visste Asa Grey att förstadiet till ett kroppsorgan eller en art kunde evolvera från enkla system till enormt komplexa och att människan hade evolverats från apan. Men han visste också att en fabriksarbetare i USA, till skillnad från hur det var i England, kunde ”evolvera” till president enligt Guds ordning och i enlighet med en skapande Guds vilja. Naturligtvis blev inte Darwins evolutionslära accepterad av den amerikanska troende allmänheten och är det inte än överallt men för Asa Grey, botanisten från Harvard, var det inga problem. Han levde i ett samhälle där den hierarkiska ordningen inte var absolut given utan där det fanns möjligheter till förändringar och där fanns också Gud.

Jag medger att detta är en oerhört förenklad bild speciellt när det gäller den mer komplexa frågan om Darwins gudstro men förenklingen är nödvändig för att belysa likheten med bibeltolkningen och den tyngdpunkt som jag lägger på bibelns budskap som evolution. Om vi tror att en tolkning av bibeln kan evolvera ur en annan tolkning och bli något nytt eller om vi inte tror det kan ju bero på den tolkande gemenskap som den tolkande människan befinner sig i. Om det är ett faktum att naturen utvecklas så att nya ting faktiskt uppträder och om vi tror att det är samma skapare som skapar värden och som skapar tro så måste vi också kunna tänka oss att tron kan utvecklas till något oväntat nytt.¹⁰

En slutsats av detta kan vara att tolkningen av traditionens hjärta, bibeln, och dess budskap inte är som en skylt som ska bevaras ren och tydlig. Skyltens ursprungliga budskap ska inte

---

⁸ The rich man in his castle/ the poor man at his gate/ God made them, high or lowly/ and ordered their estate.

⁹ “partially to encourage the lower classes to be patient in their hard lot in life, because it was beneficial and providential that they should be so placed”. Sollereder, Bethany 2011, *The Darwin-Gray Exchange* i *Theology and Science* no 4 2010 sid 418.

¹⁰ Se *The emergence of Spirit: From Complexity to Anthropology to Theology* av Philip Clayton, *Theology and Science* 3/2006

till varje pris behållas intakt utan dess innehåll, inte bara dess form, kan skrivas om efter hand. Istället för att kristendom är en ”art” som från början är given och formad i skaparens tanke (som de som motsatte sig Darwins teori tänkte) är kristendom någonting som i evolutionär mening hela tiden växer fram när en ny tolkning evolveras fram ur en gammal tolkning.

Om kristendom, uttryckt i dess hjärta, är något levande reellt under utveckling, hur ska då bibelns innehåll och funktion beskrivas? Låt mig för att närma mig den frågan knyta an till nobelpristagaren Tomas Tranströmers poesi. I radioprogrammet Obs i Sveriges Radio den 8 december 2011 ställdes frågan hur det kan komma sig att Tomas Tranströmers poesi kan ge en ny tillgång till en vidgad verklighet. Det var journalisten Tomas Videgård som ställde frågan och som refererade till en bok av psykologiforskaren Steen Halling om transcendens i vardagen.¹¹ Jag har inte själv läst Hallings bok men i programmet sades att många människors erfarenhet av transcendens sker i vardagen. *Transcendens* betyder att förflytta sig från ett tillstånd till ett annat, till en vidgad verklighet. Det innebär kontakt med något större och inträffar som en överraskning i vardagslivet, inte minst i mötet med andra. Transcendens ger en förstärkt känsla av det egna jaget men också av omgivningen. Transcendens är att träda in i den andres värld utan att smälta samman med den andre.

Om Tranströmers dikter kan öppna dörren till denna verklighet så är erfarenheten den att bibeln också gör det. I den kristna tradition där bibeln är hjärtat säger vi att denna vidgade verklighet är Gud och att den är särskilt manifest i Kristus. Det som är evigt i bibeln är inte en specifikt utformad dogm utan det är Gud som är evig och människor kan möta Guds verklighet genom bibelns texter. När jag skriver detta i januari 2011 har jag nyligen deltagit i en Taizébön i den kyrka där jag är medlem. Det är en gudstjänst med sånger och böner från Taizé. Alla texter är från bibeln. Mitt i denna gemenskap blev det möjligt att be. Dörren öppnades till en vidgad verklighet och det var möjligt att bli helt koncentrerad på denna. Under några minuter hände det som Petrus skriver om i sitt första brev: kasta alla era bekymmer på /Gud/, ty han sörjer för er”.¹² Denna verklighet är kontinuiteten som bibelläsningen ger oss tillgång till.

Bibelläsningen ger oss även ”tillgång till” de tidiga kristna och deras erfarenheter och det kan vara bra att veta ungefär vilket budskap som fanns *då* i texten men det går inte att kopiera detta budskap till vår tid. Det som bibeln berättar om hände i en värld där alla människor trodde på Gud eller trodde på många gudar. Det var i ett samhälle utan rösträtt, utan demokrati och utan modern vetenskap och utan alla de mediala möjligheter som vi nu har. Det går inte att kopiera den tiden och det budskap som den tiden nåddes av men det går att erfara den transcendentia verklighet som de tidiga kristna också erfor. I denna gemensamma erfarenhet formas bibelns budskap.

Att bibeln och dess budskap har genomgått en evolution under dess tillkomst är inte ifrågasatt men det är också nödvändigt att tänka sig att bibelns budskap genomgår en evolution även därefter. Utvecklingen sker genom ett slags naturligt urval där tolkningar som fanns tidigare

---

¹¹ Halling, Steen, 2011, *Intimacy, Transcendence and Psychology. Closeness and Openness in Everyday Life*. Palgrave MacMillan.

¹² Första Petrusbrevet 5:7.

och som inte längre möter den nutida läsaren som en verklighet faller ifrån medan nya tolkningar istället växer fram.

Hur ska det gå till?

På alla tänkbara sätt. Genom enskilda och gemensamma läsningar av bibeltexter, genom vetenskaplig forskning och – bibliodrama.

Bibliodrama är inte bundet till kyrkliga sammanhang utan kan utövas i många olika sammanhang och det bör göras. I detta sammanhang som jag nu skriver om, vill jag emellertid begränsa bibliodramas roll till den kyrkliga kontexten. När bibliodrama befinner sig inom den tolkande gemenskap som är kyrkan, som i sin tur jag ser som en levande kropp under utveckling, kan det få en mycket skapande roll i tolkningen av det budskap som traditionens hjärta bibeln förmedlar. Då befinner sig bibliodrama i samma sammanhang som gudstjänster, bibelstudier, diakoni och teologisk forskning. Det som gör bibliodramat så intressant som evolverande projekt är att det är uppbyggt med så många skapande komponenter och det gör att det i övningarna kan komma fram något nytt. Där finns spänningen mellan det individuella och det korporativa. I denna spänning har individen rätt att göra sin egen tolkning men hon/han måste också till slut samordna denna med gruppen och denna process är skapande. Kristendomen är inkarnatorisk, vilket betyder att Gud blir materiell, inte bara i Kristus utan i hela skapelsen. Bibliodrama är till sin metod inkarnatorisk, texten blir bokstavligen kropp i övningarna. Öppenheten för det oväntade och nya i bibliodramaövningarna är också en skapande process liksom det intensiva lyssnandet (t.ex. i läsandet av texten på många språk).

Liksom världen är en ständigt pågående process så är det kristna budskapet i bibeln en ständigt pågående process.

Här ser du allt detta som du har hört.

Berätta nu om det!

Nu förkunnar jag något nytt för dig,

Något förborgat som du inte känner till.

Det skapades just nu.

(Jesaja)

2012-01-30/Åke Jonsson